

Dr hab. Bernadetta Darska, prof. UWM

Olsztyn, dn. 8 października 2024 r.

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Marcina Różańskiego
pt. „Autokreacje, emancypacje, rewizje.
Rok 1989 w wybranych wywiadach rzekach”,
napisanej pod kierunkiem dr hab. Arlety Galant, prof. US**

Rozprawa doktorska mgr. Marcina Różańskiego stanowi przykład łączenia perspektywy literaturoznawczej z medioznawczą przy jednoczesnej świadomości uwikłań natury socjologicznej, historycznej i politycznej. Punktem odniesienia dla przeprowadzonych analiz jest konkretny fakt wpływający na przemiany zachodzące w rzeczywistości oraz poświadczony własnym przeżyciem i współuczestnictwem mającym wpływ na kształt zachodzących wydarzeń. Rok 1989 zostaje więc potraktowany jako kluczowy punkt odniesienia – pewnego rodzaju mit założycielski, moment zwrotny w biografii, wreszcie organizujący wielowątkową rozmowę przełom. Mówię o tym nie tylko dlatego, że wspomniana data zostaje wskazana przez doktoranta jako ta, która szczególnie go interesuje.

Intrygujące wydaje się bowiem powiązanie (samo)świadomości z poddaniem się wydarzeniom, poczucia własnej sprawczości z rozczarowaniem wynikającym z własnej bezsilności, oczekiwań i marzeń z praktyką politycznego namysłu i kształtowania grup mających potencjalnie realną władzę. To między innymi te kwestie wiążą się ze wyróżnionymi w tytule określeniami: autokreacje, emancypacje i rewizje. Mgr Marcin Różański zdaje się dobrze rozpoznawać cienką granicę dzielącą dawanie świadectwa od podrasowania własnego udziału w wydarzeniach potencjalnie kluczowych i ważnych historycznie. Interesuje go więc nie tylko to, ile bohaterowie analizowanych tekstów wiedzieli wtedy (jeśli za „wtedy” uznamy ów przełomowy czas) i ile wiedzą dzisiaj (jeśli tym „dzisiaj” będzie czas przeprowadzenia rozmowy), ale i jak chcą być zapamiętani.

Darska

Warto docenić wybór gatunku poddawanego analizie. To wywiad rzeka. Mamy tutaj zasygnalizowane kwestie związane z pogranicznością gatunku. Kategoria „pomiędzy” będzie w tym przypadku koncentrować się przede wszystkim na zderzeniu i współobecności tego, co powiązane z mediami i tego, co czerpie z literatury. Autor zwraca uwagę na konsekwencje wynikające z doboru osób, które przepytują bohaterów. Interesują go więc i problemy związane z komunikacją społeczną, i zajmowana pozycja, i perspektywa przyjmowana, ale i oczekiwana, przez obie strony. W efekcie otrzymujemy także interesującą refleksję na temat konkretnych osobowości funkcjonujących w przestrzeni publicznej, aspektów związanych z pionierską niekiedy działalnością czy umiejętnością spojrzenia na siebie z zewnątrz – z ironią lub dystansem.

Przyjęte założenia pozwalają również na poszerzenie refleksji o kwestie związane z (auto)biografizmem. Jednocześnie związki te umożliwiają wyeksponowanie różnorodności i potencjału interpretacyjnego tkwiące w interesującym autora gatunku. Wywiad rzeka zdaje się więc być w ciągłym ruchu poprzez konieczność negocjowania zasad i reguł rządzących rozmową oraz możliwymi kierunkami dygresji, poluzowania czy konsekwencji wynikających z odchodzenia od tego, co zostało wcześniej ustalone jako obowiązujące zasady gry.

Warto zaznaczyć, że skupienie się na tekstach, mających jako punkt odniesienia rok 1989 i, co z tego wynika, przemiany głównie polityczne i społeczne, może nastęrczać pewne trudności związane z przyjrzeniem się kontekstom kulturowym oraz ze zwróceniem uwagi na literackość tego, co zaprezentowano czytelnikom jako książkę. Wywiad rzeka zamienia się w tym kontekście w projekt do zrealizowania, w którym, co widać w analizowanych tytułach, toczy się próba sił między autokreacyjnym zamysłem bohatera a zaplanowaną wcześniej i poddawaną renegocjacji koncepcją tego, kto pyta i nadaje rozmowie rytm i kierunek. Okazuje się więc istotne, że autor nie traci z oczu konwencji przyjętej podczas przygotowywania wywiadu rzeki, nie unika zastanawiania się, kto i dlaczego przejmuje dominującą pozycję w tej relacji, ale i jak ważne są poglądy, z którymi utożsamia się pytający.

Kwestia partnerstwa w wywiadzie rzece staje się jednym z ważniejszych problemów, bo dzięki utrzymaniu równej, wolnej od uprzywilejowania jednej ze stron pozycji, możliwe staje się spotkanie, wymiana poglądów, krytyczny namysł, gotowość mierzenia się z trudnymi tematami, wreszcie chęć zobaczenia siebie niekoniecznie tak, jak wyobrażamy sobie, że jesteśmy widziani. Partnerstwo gwarantuje pojawienie się pozytywnie pojmowanego sporu i

Danko

napięcia, dzięki któremu intelektualny namysł bywa na wyższym poziomie. Autor rozprawy dostrzega te uwikłania i kontekstowo nie raz i nie dwa o nich wspomina.

Mgr Marcin Różański rozpoczyna swoją pracę krótkim *Wstępem*, w którym sygnalizuje własne zamierzenia i zawartość kolejnych rozdziałów. Doktorant pisze: „Celem tej dysertacji jest przedstawienie, analiza i interpretacja sposobu funkcjonowania narracji o roku 1989 w wybranych wywiadach rzekach” (s. 5). Rozprawa zostaje podzielona na trzy rozdziały. W pierwszym, mającym charakter wprowadzający do tematu, pojawiają się wątki związane z kluczowymi pojęciami, organizującymi tekst, a także zrelacjonowanie tego, jaką rolę w najnowszej historii spełniły wydarzenia związane z transformacją ustrojową i interesującym mgr. Różańskiego rokiem 1989.

Rozdział trzeci, najbardziej obszerny, powiedziałabym nawet, że przytłaczający swoją objętością, to tak naprawdę część właściwa rozprawy. Na ponad stu pięćdziesięciu stronach możemy przeczytać analizę wywiadów rzek, które zdaniem autora są reprezentatywne dla interesującej go opowieści. Dla porządku powiedzmy, że będą to dwa wywiady rzeki z Bronisławem Geremkiem, dwa wywiady z Edwardem Gierkiem, rozmowa z Januszem Rolickim, książka prezentująca spotkanie z Ewą Łętowską, dwa wywiady rzeki z Jerzym Urbanem, rozmowa z Aleksandrem Kwaśniewskim, wywiad z Janiną Paradowską, a także rozmowy z Henrykiem Samsonowiczem, Michałem Głowińskim i Andrzejem Paczkowskim. Otrzymujemy więc dość różnorodny wielość osób bezpośrednio zaangażowanych w zachodzące przemiany, świadków wydarzeń, tych, którzy decydowali się na przyjęcie nieznanych wcześniej w polskiej polityce obowiązków, czy osób uważnie obserwujących rzeczywistość, która była częścią także ich biografii. Wśród bohaterów i bohaterki wywiadów rzek są politycy, dziennikarze, rzecznicy, naukowcy. Dzisiaj wiemy, że zajmowali i potem różne funkcje, tak więc moment przeprowadzenia rozmowy ma znaczenie. Jest realnie zrealizowanym uchwyceniem „swojego czasu”, momentu historycznie i prywatnie ważnego. Istotna jest także kwestia odległości od kluczowych dla organizacji tematycznej rozmowy wydarzeń. Upływ czasu zmienia perspektywę, daje większą świadomość, ale i wiąże się z ryzykiem nadmiernej autokreacji.

Dla autora ważna jest również kwestia pokoleniowości – zarówno opisywanych postaci, jak i własna. Nie ukrywa bowiem, że również pozycja zajmowana przez niego samego ma swoje znaczenie. Trzeci rozdział to próba podsumowania, zgromadzenia wniosków o charakterze ogólnym, wreszcie zasygnalizowania wagi także innych utworów

Darsko

traktujących o transformacji ustrojowej, zwłaszcza reportaży. W zakończeniu pojawia się zasygnalizowany przeze mnie wątek pokoleniowy. Autor zdaje się sugerować, że towarzyszył mu także cel poznawczy, a niekiedy nawet terapeutyczny. Mówi o „ludziach starszych od niego” (s. 230), których przeżycia chciał poznać, ale i wspomina o problemie z poznaniem „całej prawdy” (s. 231).

O ile sam pomyśl na opowiadzenie o konsekwencjach roku 1989 i o sposobach pamiętania tych wydarzeń poprzez przyjrzenie się wywiadom rzekom wydaje się interesujący i niebanalny, o tyle mam kilka wątpliwości związanych z przeprowadzoną analizą i sposobem jej utrwalenia. W pracy niewłaściwie zostały zaplanowane proporcje. Tak obszerny rozdział drugi można by było podzielić na co najmniej kilka rozdziałów, dzięki czemu lepiej udałoby się wyeksponować wątki, które autor uznaje za istotne dla prezentowanych utworów. Dziwi brak tytułów rozdziałów. Zatytułowane, choć w sposób wątpliwy, są tylko podrozdziały. Wprowadza to duży chaos i rodzi podejrzenia, zapewne niesłuszne, o braku pomysłu na wskazanie wiodących w danym fragmencie motywów właśnie poprzez sformułowanie tytułu. Zaskakuje również to, w jaki sposób postanowiono wyeksponować fragmenty analityczne. Poszczególne podrozdziały rozdziału drugiego to po prostu spis kolejnych przywoływanych wywiadów rzek. Autor nie pokusił się o nadanie tytułu wyodrębnionym częściom, informuje tylko, jaki wywiad go akurat zajmuje, przez co ma się wrażenie szkicowości, wspomnianego braku pomysłu, wylczenia i zagubienia w kontekście planowania kompozycji pracy.

Trochę razi również brak ukontekstowania przedstawionych analiz. Autor relacjonuje, często w interesujący sposób, wybrane wątki z przywołanych utworów, jednak nie próbuje umieścić własnych spostrzeżeń oraz przywoływanych wypowiedzi w relacji z innymi tekstami kultury. Szkoda, bo dzięki temu, mielibyśmy do czynienia z opowieścią bogatszą w pokazanie danej postaci na szerszym tle oraz atrakcyjniejszą, jeśli weźmiemy pod uwagę formę przekazu. To wbrew pozorom kwestia bardzo istotna. Bowiem dzięki większej odwadze interpretacyjnej, bo z nią wiązałoby się zasygnalizowanie kluczowych idei w tytułach i przywołanie innych dialogujących z utworami tekstów, rozprawa zyskałaby i w sensie merytorycznym, i w sensie formalnym. Tej ostatniej kwestii nie wolno w moim przekonaniu pomijać. Warto by było, aby autor o tej zależności w swoim pisaniu nie zapominał.

Niezależnie od przedstawionych wątpliwości i uwag, których celem jest wskazaniem momentów potencjalnie spornych i dających pretekst do podjęcia dialogu, stwierdzam, że

Darsko

dysertacja mgr. Marcina Różańskiego spełnia wszelkie ustawowe wymogi dla tego typu postępowań i może stać się podstawą dalszego procedowania. Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska spełnia warunki określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnioskuję o dopuszczenie mgr. Marcina Różańskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Bernadetta Darska, prof. UWM

dr hab. Bernadetta Darska, prof. UWM